

Asiya ölkələri beynəlxalq münasibətlər sistemində

Bakı Dövlət Universiteti Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının dosenti, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru Rza Talibovun 2015-ci ildə "Elm və təhsil" nəşriyyatında çapdan çıxmış "Asiya ölkələri beynəlxalq münasibətlər sistemində" adlı əsəri olduqca aktual bir mövzuya həsr olunmuşdur. Kitabda Asiya ölkələrinin dünya siyasətində və beynəlxalq münasibətlər sistemindəki yeri və mövqeyi araşdırılmış, əhəmiyyətinə toxunulmuşdur. Yeni nəşr Asiya ölkələrinin beynəlxalq siyasətdəki yerinin müəyyənəndirilməsi baxımından bu sahədə mövcud boşluğu aradan qaldıran əhəmiyyətli bir tədqiqat əsəri sayıla bilər.

Əsər bir çox cəhətdən aktual və əhəmiyyətlidir. Çünki dünya əhalisinin yarıdan çoxunun Asiyada cəmlənməsi bu qitənin cazibə qüvvəsini artırmışdır. Artıq Asiya ölkələri beynəlxalq münasibətlərin ön sırasında çıxış edən ciddi, əhəmiyyətli dövlətlərdir. Asiya qitəsini, Asiya ölkələrini öyrənmək müasir dünya siyasətini, beynəlxalq münasibətlərin yeni mənzərəsini dolğun, əhatəli və obyektiv şəkildə təsvir etməkdə mühüm əhəmiyyətə malikdir. Məhz bu baxımdan Rza Talibovun əsəri Asiya ölkələrinin beynəlxalq siyasətdə oynadığı rolun müəyyənəndirilməsində bizə işiq tutan ən önəmli tədqiqatdır.

Kitab 6 fəsildən ibarətdir. 3 yarımfəsildən ibarət olan birinci başlıqda Çin Xalq Respublikasının beynəlxalq münasibətlər sistemində oynadığı rol, tutduğu mövqe və nüfuzu araşdırılmışdır. Müəllif bu fəsildə çox incə məqamlara xüsusi diqqət çəkmiş, ölkənin keçmişi və bugünü haqqında dolğun təəssürat yarada bilmişdir. Məlum olduğu kimi, Uzaq Şərq XIX əsrdə müstəmləkəçiliyin iki aktiv sahələrindən biri idi. Sənaye inqilabını tamamlamış dövlətlər bu regionda daim münaqişə içərisində olmuşdular. Uzaq Şərqin ən böyük dövlətlərindən olan Çinin Avropa ilə əlaqələri XIII əsrə qədər gedib çıxır. Lakin Orta əsrlərdən başlayaraq Çinin Avropa ilə əlaqələri kəsildi. Bu dövlət öz qapılarını Qərbə bağladı, bunun da əsas səbəbi Qərb dövlətlərinin Çində xristianlığı yaymaq adına apardıqları təbliğat və missionerlik fəaliyyətləri ilə əlaqədar idi. Bu fəaliyyətlərə sərt reaksiyalar verən Çin Qərb dövlətləri ilə olan bütün əlaqələrini ən az səviyyəyə endirdi. Ticarət aparılan bütün limanlar (Kanton limanı istisna olmaqla) bağlanmış, əcnəbi düşmənçiliyi güc qazanmışdı. Lakin Avropa dövlətləri tədricən sənayeləşməyə başladıldıqdan sonra bu ölkələrin xammala və bazara olan ehtiyacı artmışdı. Çin tiryək bazarı baxımından son dərəcə vacib bir ölkə idi. Regionda aparılan müharibələr bu sahəyə maraq göstərən hər bir oxucuya məlumdur. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Çin müstəmləkə dövlətlərinin rəqabət meydanından çıxaraq dünyanın ən güclü dövlətlərindən birinə çevrildi. Hal-hazırda sahib olduğu torpaqları, əhalisi, təbii zənginlikləri, daim artan iqtisadiyyatı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasındaki veto gücü, malik olduğu nüvə silahları və beynəlxalq sistemə təsir göstərmə gücü ilə Çin günümüzdə beynəlxalq arenanın önəmli bir aktoruna çevrilmişdir.

6 yarımfəsildən ibarət olan ikinci başlıq dünya siyasətinin cazibə qüvvəsi kimi Yaponiyanın beynəlxalq münasibətlər sistemindəki yerinə həsr edilmişdir. Bu fəsildə oxucu çox maraqlı nüanslarla qarşılaşır. Nədir bu nüanslar? Elmi ədəbiyyatda Gündoğar ölkə kimi tanınan Yaponiya vaxtilə sioqunluq və samuraylıq ənənələri əsasında həyat tərzi keçirirdi. Lakin XIX əsrin sonlarında Qərbə açılmaqla dünyanın strateji gücləri arasında seçilib-sayılan dövlətə çevrildi və "Sarı irq millətçiliyi"ni ortaya ataraq Uzaq Şərqin lider dövləti oldu. Samuraylar ölkəsi kimi də tanınan Yaponiya qılinc sistemindən çıxmaqla XIX əsrin sonlarında

sənaye inqilabını tamamlayaraq Avropa dövlətləri ilə hesablaşacaq dövlətə çevrildi və özünə hərbi yol cızdı. Vaxtilə Çin kimi Qərb dövlətlərinin rəqabət meydanına çevrilən Yaponiya 40 il içərisində inkişaf edərək Avropa dövlətlərinin qarşısına müstəmləkəleşmiş bir dövlət olaraq deyil, müstəmləkəçi dövlət olaraq çıxdı, Çin və Rusiya ilə müharibələr apararaq onlar üzərində böyük qələbələr qazandı. Daha sonra torpaqlarını Mancuriya və Çinə qədər genişləndirdi və ABŞ-in İkinci Dünya müharibəsinə qatılmasına səbəb oldu. Müharibədən sonra ticarət dövləti olma strategiyasını ortaya qoyan Yaponiya 1990-cı illərdə dünyanın ən böyük ikinci iqtisadi gücünə çevrildi. Hal-hazırda dünya siyasətinin əsas cazibə mərkəzlərindən və qüvvələrindən biri olan Yaponiya beynəlxalq proseslərdə özünün siyasi rolunu gücləndirməyə çalışır.

4 yarımfəsildən ibarət olan üçüncü başlıqda Koreya Respublikasının dünya siyasətində tutduğu yer və mövcud vəziyyəti araşdırılmışdır. Bu başlıqda Koreyanın tarixi proseslərdə qarşılaşdığı məsələlər, keçmişi və müasir vəziyyəti ilə bağlı oxucunun diqqətini çəkən maraqlı məlumatlar yer almaqdadır. Koreya Respublikasının dünya siyasətində yerinin və mövqeyinin müəyyənənməsi, bu ölkənin beynəlxalq təşkilatlarda təmsil olunması XX əsrdə baş verməmiş müxtəlif tarixi proseslərə və iqtisadi islahatlarla bağlıdır. XIX əsrin sonlarında Çin-Yapon müharibəsinə səbəb olan, İkinci Dünya müharibəsinə qədər Yaponiyanın müstəmləkəsi sayılan Koreya beynəlxalq güclərin toqquşması nəticəsində 1954-cü ildə ikiye bölündü. Yaxın keçmişdə digər dünya ölkələrindən yardım almaqla yaşayan Koreya Respublikası hazırda donor dövlət olaraq qrantlar ayırır. Hazırda Koreya Respublikası dünyanın ən güclü 20 dövləti sırasında xüsusi yer tutur.

4 yarımfəsildən ibarət olan 4-cü başlıq Sinqapurun dünya siyasətində oynadığı rola həsr olunmuşdur. Müəllif dünya siyasətində gedən proseslər işığında Sinqapurun vəziyyətini təhlil edərək göstərir ki, Malayziyanın cənubunda yerləşən və Cənub-Şərqi Asiyanın şəhər-dövləti olan Sinqapur XIX əsrin əvvəllərinə qədər Malayziyanın bir hissəsi kimi mövcud olmuşdur. Vaxtilə Britaniya və Yapo-

niyanın işğalına məruz qalan Sinqapur 1963-cü ildə Malayziya Federasiyasının tərkibinə daxil olmuş, 1965-ci ildə isə müstəqilliyini elan etmişdir. Dəniz yollarının kəsişdiyi məkanda yerləşdiyi üçün bu ölkə Cənub-Şərqi Asiyanın qapısı hesab edilir. Sinqapur Cənubi Koreya, Tayvan və Honkonq ilə birlikdə "Şərqi Asiyanın şirləri" qrupuna daxildir. İqtisadi baxımdan London, Nyu-York və Honkonqdan sonra dünyada dördüncü aparıcı maliyyə mərkəzi sayılır.

Müəllif Cənub-Şərqi Asiyanın, həmçinin Sakit Okean hövzəsinin ən böyük müsəlman ölkələrindən biri olan Malayziyaya da öz əsərində geniş yer ayırmışdır. Qeyd etmişdir ki, bu ölkə 1957-ci ilə qədər Britaniya imperiyasının tərkib hissəsi olmuş, 1963-cü ildə federativ dövlətə çevrilmişdir. Müstəqilliyini əldə etdikdən sonra Asiyanın ən sürətli inkişafa malik dövlətinə çevrilən Malayziya BMT, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, ASEAN, ATEC, Qoşulmama Hərəkatı da daxil olmaqla müxtəlif beynəlxalq təşkilatların üzvü kimi bu təşkilatlarda böyük nüfuzə malikdir.

Sonuncu fəsil isə Vyetnam Sosialist Respublikasının dünya siyasətindəki yerinə həsr olunub. Bu başlıqda da müəllif tarixi proseslər işığında ölkədə tarixən baş vermiş hadisələri təhlil edərək göstərir ki, Cənub-Şərqi Asiya regionu kimi Vyetnamın tarixində isə sülh dövrləri çox az olmuşdur. Bu ölkə qədim, lakin münaqişələr və müharibələrlə zəngin bir tarixə malikdir. Qanlı münaqişələr və üzücü müharibələr ölkə iqtisadiyyatına ağır zərbə vurmuş, əhalinin sosial-iqtisadi şəraitini ağırlaşdırmışdır. İkinci Dünya müharibəsindən sonra ərazisi iki yerə parçalanan Vyetnam "Soyuq müharibə" boyunca geosiyasi rəqabət meydanına çevrilmişdir. Lakin 1990-cı illərdə Vyetnam bir çox regional və beynəlxalq iqtisadi layihələrdə yaxından iştirak etməyə başlamışdır.

Tədqiqatının sonunda Rza Talibov belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, dünya siyasətini, beynəlxalq münasibətləri Asiya faktorunu nəzərə almadan təsvir etmək qeyri-mümkündür.

Ümumilikdə, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rza Talibovun Asiya ölkələrinin beynəlxalq siyasətdə oynadıqları rola, tutduqları mövqeyə və qazandıqları nüfuzlara diqqət yetirməsi hər bir oxucuda dolğun təəssürat yaratmaqdadır. Müəllif eyni zamanda beynəlxalq münasibətlər sisteminin tərkib hissəsi kimi Azərbaycan Respublikasının da Asiya ölkələri ilə çoxcəhətli əlaqələrinə yer vermiş, Azərbaycan Respublikasının Asiya qitəsində tutduğu yerin öyrənilməsinin aktuallığını geniş şərh etmiş, Şərq ilə Qərb sivilizasiyaları arasında yerləşən Azərbaycan Respublikasını "qızıl körpü" kimi xarakterizə etmiş və bu sahədə oynadığı rolu xüsusilə vurğulamışdır. Kitabı oxuduqca belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, bu əsər həm dövlətimizin beynəlxalq münasibətlər sistemində tutduğu yerin və oynadığı rolun öyrənilməsi, həm də siyasətşünaslıq elminə boşluğu doldurmaq baxımından aktualıq kəsb edir.

Ali təhsil müəssisələrində bakalavr və magistrlərin ehtiyaclarını ödəmək baxımından da zəruri olan bu kitab mövcud sahədə araşdırma aparın bütün tədqiqatçıların istisnasız olaraq yararlanacağı bir ləzəkləri ilk əldən qaynaqdır. Belə bir layiqli töhfəsinə görə siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rza Talibovu təbrik edir və gələcək elmi tədqiqat işlərində uğurlar arzulayırıq.

Emin Şixəliyev,
AMEA Naxçıvan Bölməsi, tarix üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent